

մը հետագիւր քաշեցէ՛ք Իզմիր :

(Հրաւիրակներէն մէկը գրիչը կտունէ եւ սա բե-
շկերաւք կ'ընէ) :

«Պիղէ առաջնորդ օլաճաքլան թէք մի չիքթ
օյնատաք» վէ Իզմիրէ կելմէսի լազլմ կէլտի,
նէ էմրինիդ օլուր պելտիրին , կէնէ թէք մի
չիքթ մի օյնալալմ եօքսա թօքատա մը չէվի-
րէլիմ »

Իմպա

Շնորհօքն Աստուծոյ
ՀՐԱՒԻՐԱԿԼԱՐ

Հրաւ. — Մնա՛ք բարեաւ , Սրբազան :

Խոր. — Երթաք բարեաւ , իրաւ որ բնաւ
չէի ուզեր ասանկ ըլլալը : (Հրաւիրակները
կ'երթան) Ես ալ երթամ տուները պտըտիմ ,
բոլոր կանանց ըսեմ որ զիս չթողուն Իզմիր
երթամ :

ՎԱՐԱԳՈՅՐ Դ .

(Տեսարանը կը ներկայացնէ Ընդհ. Ժողով Պե-
շկիքայցոց , Այս Ընդհ. Ժողովը կը բաղկանայ
երկու անձե եւ քանչորս արտոյն) :

Նախագահ. — Ինձի մօիկ ըրէք , առաջ-
նորդնիս կ'ուզեն ձեռքերնէս յափշտակել , ասոր
վրայ պէտք է վիճաքանինք , պզտ արեամբ ի՞նչ-
դիրքնենք , լուսաբանենք եւ որոշում տանք .
առաջնորդնիս չերթա՛յ , այո՛ , չերթա՛յ (բարձ-
րածայն) չերթա՛յ , չերթա՛յ :

(«Չերթայ » կրկնեցին Պէշկիթաշի լեռնե-
րը , եւ լեռներու որոշմամբ որոշուեցաւ որ
չերթայ :)

ՔԵՆՊՈՒ ՎԻՊՎԱՆ

Խորէն Սրբազանը քան քան կը խնդայ . հրաւի-
րակները իրարու ետեւ կը նային . Իզմիրի վար-
չորիւնը Իզմիրի ծովեզերքը նստած աւաջներդին
գալուն կը սպասէ , ի՞նչ տը անդին Հրեայի ալ Մե-
սիյի գալուն կը սպասեն :

Թ. Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

«ՄԵՂՈՒ» , 1873 Ապրիլ 21

«ՄԵՂՈՒ»ի նոյն քիւին մէջ կը գտնուի ծաղա-
կաւ մը որ կը ներկայացնէ հետեւեալ տեսարանը :

Հրաւիրակները կնգած են . երկու բռնակիր ալ
սեթիս մը պատաստ քունած են . Խորէն Սրբա-
զան , շատ շիֆ հագում , քրտստուն շապիկ . քա-

վար , եւն , սեփ սեւ մագեր , քարեձեւ սեւ մօրուֆ ,
ակնզներուն սակեկ այֆերը հրեայոց , կը ցուցնէ
երկու ձեւով շատ մը կիսեր . որ իր եւկար վերա-
կուին փեշին քունած են .

Տալը գրումս ե՛ :

Պարագաներուն աղակերպով որ թող չտան զինքը :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՈՒՆԵԺ ՄԸ Ի ԲԱՐԻՉ

Բարիկի մէջ հայկական քուլեթի մը հիմնա-
կումին անհրաժեշտութեան գաղափար , զոր
առաջին անգամ «Անահիտ»ը հրապարակ նետեց
(«Անահիտ» , Բ. տարի , թիւ 9-10-11 , եւ Գ. տարի
թիւ 1-2) , հայ մատուլին ուրիշ մէկ քանի օր-
կաններուն մէջ ալ սկսաւ անկից ի վեր հա-
մախոհներ գտնել , «Նոր Դար»ի բարիգեան
թղթակիցը ամենէն ցիւրմ պաշտպաններէն մին
կը հանդիսանայ այդ գաղափարին , — թէպէտ
տարրական պարկեշտութիւնն իսկ չուենեա-
լով զայն առաջին անգամ ներկայացնողին
անունը յիշելու : Հաճոցով կ'իմանամ նաեւ ,
մասնաւոր նամակներ , թէ այդ գաղա-
փարը կովկասի կարգ մը հայ շրջանակներուն
մէջ մեծ համակրութեամբ ընդունուած է ,
եւ անոր իրագործումին նպաստելու քանքեր
սկսած են արդէն այնտեղ : «Անահիտ»ի վերջ-
ընթերթ թիւին մէջ այս խնդրոյն նուերած յօդ-
ուածս կ'աւարտէի խոտտանալով հիմնուելու
զպրոցին գերին ու ծրագրին մասնամասնութե-
թիւնը երկրորդ յօդուածի մը մէջ բացա-
րել . այժմ այդ խոտտմ մա կ'ուզեմ կատարել :
Նախ , պէտք է ըսեմ թէ բնաւ համամիտ չեմ
«Նոր Դար»ի թղթակցին այն տողերուն ուր
բացարձակապէս անօգուտ եւ անիմաստ կը նը-
կատէ Բարիկի մէջ հայկական մատուռի մը կա-
ռուցումը , եւ իր այդ համոզումն ապացուցա-
նելու համար՝ հայ եկեղեցական երաժշտութեան
մասին ամօթալից ծագածութիւններ չարեւէ
յետոյ , կը յիշէ Ամաղբրտամի ու Լեմպերկի հայ
եկեղեցիները որոնք իրեն համեմատ բնաւ օ-
գուտ չեն ունեցեր Հայոց : Մարդ պէտք է դա-
տափեմս միայն ինչ որ վնասակար է , եւ եր-

բե՛ք՝ ինչ որ կարելի է նուազ օգտակար համարիլ քան ուրիշ բան մը, Աններելի է մտածել թէ՛ հայ եկեղեցիները, մեր ձկն կամ նոր զաղթկանութեանց մէջ, վրասական կրնան եղած ըլլալ ընդհակառակն, անոնք օտարութեան մէջ ցրուած Հայերու համար ազգային մեծագոյն կապը կազմած են, անոնցմէ ոմանք ինչպէս Ամսթերտամբնը, որ այսօր գոյութիւն չունի այլ եւս, իրենց զերը կատարած են այն միջոցին ուր իրենց պէտքը զգալի էր, ուրիշները, ինչպէս Լեմպէրկինը, իրենց զերը կը կատարեն մինչեւ այսօր, թէպէտ կաթոլիկութիւնն ընդհանրելով իրենց ազգային լեզուն կորսնցուցած, Կալեթիոյ Հայերը դեռ բան մը կը պահան Հայութեան, իրենց ուր բնին եկեղեցիները կ'երթան ազօթեւոր, իրենք իրենց մէջ կ'ամուսնանան, իրենց հայազգի կրօնաւորներն ունին, որոնք պատարագը հայերէն լեզուով կը կատարեն (չառիսեղէն գրեթէ օրինակուած ժամագրքէ մը կարդալով), եւ Բոլոնիացիք զանոնք «Հայ» կը կոչեն մինչեւ այսօր, այդ բանը կալեթիոյ Հայերն իրենց եկեղեցիին՝ իրեն կը պարտին. ատկից զատ, Լեմպէրկի եկեղեցին առաւելութիւնն ունի հայկական ճարտարապետութեան ամենէն սրբունն հրաշակներուն մին ըլլալով, եւ այդ եկեղեցիին շնորհիւ է, — աւելի քան նոյն իսկ Անիի աւերակներուն որոնք քիչ ծանօթ են եւս, որպայի մէջ, — որ պիւնտեան գեղեցեակազէտները «հայ ճարտարապետութեան» մը գոյութիւնը իմացած են:

Մեր այսօրուան կացութեանը մէջ, զարոյցը անշուշտ՝ աւելի մեծ նշանակութիւն ունի քան եկեղեցին, — եւ ես առաջինն եղայ ատի յայտարարող, — որովհետեւ ան է որ եկեղեցիին աւելի այսօր մեր սերունդին պիտի սորվեցնէ պահպանել իր լեզուն ու աստիճանութիւնները եւ որ միանգամայն զայն պիտի գինէ քաղաքակրթութեան անպարտելի զէնքերովը որոնց հայ ձեռքերու մէջ ըզգմասպառ կուտը շատ կարեւոր ապահովիչ մը պիտի ըլլայ տոնմային գոյութեան պահպանման եւ ամբարպնդման, Բայց ատով եկեղեցին չէ գոյութեան օգտակար ըլլալէ, իր գոյութեան պատճառը չէ կորսնցուցած: Մեր անհաւատներն իսկ պարտաւոր են խոստովանիլ թէ մինչեւ այսօր մեր ժողովրդին տոնմային պահպանման գործին մէջ եկեղեցին շատ մեծ դեր կը կատարէ. հայ գաղութներուն մէջ, եկեղեցին ժամադրապար

մըն է տարողնած Հայերու միջեւ, եւ նոյն իսկ այն տեղերու ուր քրիստոնէական ընթերցաստուները գոյութիւն ունին, ան իր ուրոյն զերը կը շարունակէ կատարել այդ սեռակէտով. վերջապէս, եթէ եկեղեցին մեր ազգային ճարտարապետութիւնովը յօրինուած է, օտարներուն մեր ցեղին գեղեցեակապիտութեան մասին գաղափար մը տուող ամենէն շահեկան ազգայնորէն մին կը դառնայ, — որովհետեւ մեր ճարտարապետութիւնը մեր ցեղին արտադրած ամենէն ինքնատիպ բաներէն մէկն է, մեր կիւղեցիները նմանապէս կրնան օտարին գաղափար տալ մեր կրօնական երաժշտութեան վրայ, որ՝ երբ կառնաւորապէս երգուի՝ շատ վեր ու գեղեցիկ է, պատմաւորը զայն արտադրող ցեղին, Բարեղի մէջ, որ «տիեզերական քաղաքն» է, ամեն ցեղեր, — Լեւերը, Յոյները, Հրեաները, Ասորիները եւս — իրենց եկեղեցիները կամ տաճարներն. պատճառ կ'ըլլար, եւ օգտակար, որ հայ ցեղն ալ իր գոյութիւնը հաստատէր Բարեղի մէջ, ունենալով վայելուչ մատուց մը (փոխանակ արդի աշխոյճակ խցիկին), որ մեր ցեղային ճարտարապետութիւնը եւ երաժշտութիւնը ճանչնէր օտար հայաստներուն, եւ ասկից զատ՝ Բարեղի Հայերն իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ գնէր ու ըլլար միմեան գամայն կեդրոն մը ուր Բարեղէն անցնող ըսող մաթիւ Հայերը դիմէին՝ Բարեղի հայ զաղութին վրայ ծանօթութիւն ունենալու համար (դեր մը զոր անշուշտ մատուռին չափ, եւ անկից աւելի պէտք է կատարէ աշխարհական կեդրոն մը, քրիստ մը, ընկերութեան մը զբաւսնեակը, բայց զոր այդ ոչ-կրօնական կեդրոնները չեն կրնար ամբողջապէս կատարել, քանի որ Հայոց մեծամասնութիւնը, կրօնական ձկն սովորութիւնները դեռ պահպանող, քաղաք մը հասած ատեն՝ այնտեղի Հայոց եկեղեցին երթալով գաղափարն է որ կ'ունենայ ամենէն առաջ):

Այս տեսակէտներով էր որ Պ. Մանթաշեանի որոշմանը մասին՝ առաջին օրէն՝ յայտնիցի այն բոլոր յարգանքները որուն արժանի է ան, Բայց եւ կը մտածէի, — եւ կը մտածեմ միշտ թէ այդ որոշումը, որքան ալ գովելի ըլլայ ինքնին, աւելի ընդարձակօրէն օգտակար արդիւնքի մը պիտի յանգնէ եթէ, նմա, մատուցը կառուցուի. ինչպէս զրեցի արդէն, Բարեղի կեդրոնական թաղերէն մէկուն մէջ, գաղութին մեծամասնութեան Ժողով, խնամուած ու

տոհմադրոյմ ճարտարապետութեամբ բայց հաւմանտ եւ ոչ մեծածախս, եւ կրկնորդ՝ եթէ աւոր քով կանգնէր նաեւ հայկական քուէժ մը, անհրաժեշտ լրացուցիչ մատուցին եւ՛ չայոց արքիպի պայմաններուն մէջ՝ աւելի լայնօրէն եւ ստիպողականօրէն օգտակար քան մատուցը : Պ. Մանթալեան կարող է յանձն առնել այն դժոգութիւնը որ հարկաւոր է այդ կրկին հաստատութիւններն իր աղիւրն տալու համար, իրմէ կախեալ է Հայոց Քերնըկին ըլլալ, Եթէ ինքը յամառի իր մատուցին մէջ սահմանափակուիլ, դպրոցին գաղափարը միշտ պիտի մնայ հրապարակի վրայ, սպասելով իրադրութիւն, որ անշուշտ պիտի գայ, — որովհետեւ իրական պէտքեր մը կոչը անհնար է որ երկար տարեան անլսեմի մնայ, Եթէ Պ. Մանթալեան չուզէ դպրոցը կցել մատուցին, ուրիշ Հայ մը պիտի գտնուի որ պիտի փափաքի իր անունը յաւերժացնել այդ դպրոցին ճակատը, Եւ եթէ ո եւ է անհատ զգոնուի ճիշդ դաղափարն իրականացնող, հաւաքական այդ մը գայն պիտի մարմնադրուի, հայկական Միութեան հիմնադրներն այդ Ընկերութեան նպատակին մէջ մտցուցին արդէն յօդուած մը որու համեմատ Ընկերութիւնը պիտի «մասնաւորապէս աշխատի համալսարանական քաղաքի մը մէջ հայկական քուէժ մը հիմնելու :

Հայկական Միութեան անդամները չուզեցին տու աշտմ ճշդել քաղաքը, բայց ըստ իս — եւ հոս իմ անհասական կարծիքս է միայն որ իր յայտարար, — այդ քաղաքը Բարիքը պէտք է ըլլայ : Այս կարծիքին դէմ կը գուշակի Բատրուկութիւնները որ պիտի յարուցուին, եւ որոնք սկսած են արդէն յարուցուիլ Բացառելով այն պատճառները որ զիս կը մղեն Բարիքի մէջ հայկական քուէժի մը հիմնարկութիւնը բազմօգուտ գործ մը նկատելու, առաջուց պատասխանած պիտի ըլլամ միանգամայն այդ առարկութիւններուն :

Կան նախ այնպիսիներ որոնք, գիտեմ, պիտի պնդեն թէ լաւագոյն է դպրոցը հիմնել Պարսկաստանի, Տաճկահայաստանի քաղաքներէն մէկուն մէջ քան թէ արտասահման, ուրիշներ պիտի մասնեն թէ արտասահմանի մէջ, զիլորոցը պէտք է գտնէ հիմնուի հայաշատ գաղութներու մէջ՝ ինչպէս Եգիպտոս կամ Պուլիպիս, կամ հայքներէն շատ օտտ տեղ մը, ինչպէս Կիպրոս, ուրիշներ, գերագաս համարելով գերմանական, անգլիական, կամ ամերիկեան

մանկավարժութիւնը, պիտի փափաքին որ դպրոցը հիմնուի գերմանական, անգլիական կամ ամերիկեան քաղաքի մը մէջ : Այս բոլոր առարկութիւնները ըստ իս անճիշդ են : Պարսկաստանի, Տաճկաստանի կամ արտասահմանի հայաշատ քաղաքի մը կամ Կիպրոսի մէջ վարժարան մը հիմնել, շատ գովելի գործ մը պիտի ըլլար անշուշտ, բայց ճշգրտ գործ մը Բարիք քուէժ մը հիմնելն, եւ՛ իմ կարծիքով՝ նուազ ընդարձակ, նուազ այտմէական կարիւրութիւն ունեցող (1), Անտի որ երազան Դաւթի Վանի, Կիպրոսի, Վառնայի կամ Գահրէի մէջ վարժարան մը հիմնել, թող աշխատին այդ գաղափարն իրագործելու իրենց այդ փափաքը իրենց իրաւունք չի տար Բարիքի մէջ դպրոցի մը հիմնարկութեան հակառակելու, ինչպէս որ Բարիքի մէջ քուէժի մը հիմնարկութեան գաղափարին յարած անձնը ոչ իրաւունք կրնան ունենալ՝ ոչ ալ մտքերնին անցուցած ունին արդէն՝ անոնց այդ ձգտումին արդեւ ըլլալու լիակ. եւ կրկնեմ, թէ Բարիքի մէջ քուէժի մը հիմնարկութիւնը աւելի ընդարձակ եւ աւելի այտմէական օգտակարութիւն մը ունի, եւ այս պատճառով այդ գաղափարին իրականացմանը նպաստողներու թիւը աւելի մեծ ըլլալու է, եւ պիտի ըլլայ անշուշտ, Տաճկահայաստանի այսօրուան կայսրութեան մէջ միջնակարգ դպրոց մը կանգնել հոն, դրամը ծովը նետել ըսել է. պէտք իսկ չուրեմ ասի բացատրելու, յոյն իսկ Սանասարեանը որ այսօրեան տարիէ Վեր գալութիւն ունի, եւ այսօրեան աւելի հանգստոր օրերու մէջ գործած է, շատ միջակ արդիւնք մը տուած է՝ բաղդատմամբ քրիստոնէի որ իր վրայ զորած էին. այդ վարժարանին գոյութիւնը կրնայ նպաստած ըլլալ իւրեքուր մը Հայութեան մտաւոր մակարդակին որոշ չափով մը բարձրացման, բայց իր հիմնարկութեան օրէն մինչեւ այսօր՝ այդ վարժարանը ո՛չ մէկ նշանաւոր, նոյն իսկ ո՛չ մէկ նշանակելի ուժ — գրազնտ, արժեստատւէտ, ուսուցիչ, եկեղեցական, գիւ-

(1) Միայն Պարսկաստանի մէջ միջնակարգ վարժարան մը հիմնելու գաղափարն է որ տըրուած ըլլալով Պարսկահայոց արդի կայսրութիւն ունի մասնաւոր եւ այտմէական կարիւրութիւն մը, բայց որ ասիական չունի նուրէն Բարիքի մէջ Հայոց համար կրթական կեդրոն մը հաստատելու գաղափարին բարձր ու բազմազգին նշանակութիւնը :

տուն, — չէ հասուցած, եւ ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ, որունք ըլլալով վարժարանին զուտը գտնուող ուսուցական տեղոյն ուժեղէն եւ մանաւանդ տեղական միջավայրին, կառավարական խոշորագոյններուն սպանիչ ազդեցութիւնը: Տարակոյս չկայ որ բազմատեղով Բարիգի Սաւուէ-Մուրատեան վարժարանը էր դրուում Սահասարեանին հետ, ստաշինէ է որ ազդին աւելի մեծ ծառայութիւն մատուցած է: Արդէն նոյն իսկ սկզբամբ սխալ մը գործեն մեր մէջքէն անոնք որ հայրենիքէն դուրս հիմնուած գործերը, — զպրոց, բնիկերութիւն կամ թմարին, — արեւեհատակալ եւ սպարդիւն կը համարին, — մինչեւ այն օրն ուր մեր երկրին մէջ ունենանք այն իրերու վիճակը զոր կը բաղձանք, մեզի համար բնական պէտք սը պիտի ըլլայ երկրէն դուրս, ազատ պայմաններու մէջ, կատարել այն գործերը որոնք անհրաժեշտ են մեր ազգային կեանքին, եւ որոնք ազդէին թէպէտ երկրէն դուրս կատարուած՝ կը թափանցեն եւ կրին մէջ ու անուղակի կամ ուղակի կերպով օրոտ կը բերեն երկրին մէջ գտնուող Հայոթին: Վիեհակի ու Վիեննայի վանքերը շատ աւելի արդեւնաւոր են եղած քան երկրին վանքերը: Մոսկուայի «Հիսթորիային» ու Հաղարեան ճեմարանը շատ աւելի մեծ դեր խաղացած են քան հայրենիքի շատ մը թերթեր ու պարոցներ: Եւ ատենք այս առաւելութիւնն ունեցած են այնպիսի օրերու մէջ ուր հայրենիքին մէջ յարաբերութեամբ աւելի կարելիութիւն կար՝ գործելու, այսօր Տաճկաստանի մէջ պայմանները ամէն կերպով աննպաստ են, մեր մտաւորական ու բարոյական կեանքին ամենէն էական արտայայտութիւնները այսօր արտասահմանի մէջ է որ տեղի կ'ունենան:

Գալով Պուշկարիոյ, Նեքլպուսի կամ Կիպրոսի մէջ զպրոցի մը հիմնարկումին, շատ իրական պէտքի մը զոհացում տուող ձեռնարկ մը պիտի ըլլայ այդ բայց, կը կրկնեմ, ոչ այնքան բարձրօրէն կարեւոր որքան Բարիգի մէջ քուէժի մը հաստատումը: որովհետեւ Պուշկարիոյ, Նեքլպուսի կամ Կիպրոսի մէջ հիմնուելիք զբարոցները, մեր արդէն ունեցած հայ ուսուցիչներով, շատ տարբեր չեն կրնար ըլլալ մեր Տաճկաստանի վարժարաններէն: անոնք այդ գաղութներուն Հայութեան մէջ ազգային դաստիարակութեան պահպանմանը սատարելու շատ էական գերը պիտի կատարեն, բայց ար-

դէն այդ կեդրոններուն մէջ գոյութիւն ունին ազգային վարժարաններ, տարակաւն ձեւով մը կը մնայ այդ արդէն գոյութիւն ունեցող հաստատութիւններն ընդհանրէն եւ զօրացնելու րան մը որուն պէտք է աշխատին տեղական ուժերը գլխավորաբար: Բայց Բարիգի պէս աւելորոնի մը մէջ հիմնուող քուէժ մը շատ տեղի ունէ գեր մը ունի կատարելու քան Բարիգի հայ գաղութին ազգային դաստիարակութիւնը պահպանելու գերը: Կանոնաւոր ու հիմնաւոր ուսում ստացած, լրջօրէն կազմուած անհատները պէտք է բազմապատկել մեր ազգին մէջ, ուր կարեւորածն շատ տեղի տակաւորել են անոնք: այդ կանոնաւոր ու հիմնաւոր ուսումը համալսարանական քաղաքի մը մէջ լոկ կարելի է ստանալ: այն քուէժը զոր կը բաղձամ հիմնուած տեսնել Բարիգի մէջ, այդ ուսումը ամբողջութեամբ պիտի չտայ, որովհետեւ միջնակարգ վարժարան մը պիտի ըլլայ: Բայց ուսման ամենէն հիմնական մասը պիտի հայթայթէ մեր աղսց, այն մասը զոր Տաճկաստանը այնքան պակասաւոր կերպով կը ստանան իրենց տեղական զպրոցներուն մէջ (Պոլսոյ կեդրոնականը, ու բացառութիւն մը սկսած է կազմել թէպէտ ոչ գերծ թերութիւններէ, անուանական գոյութիւն մը ունի միայն այսօր): յայնհայ պատանիները որ այդ ողորմելի զպրոցներէն ելլելով կուզան եւրոպական համալսարանները, ոչ մէկ բան որոշապէս ու հիմնապէս չեն սորված, ոչ գիտութեանց, ոչ դրականութեան: ոչ ֆրանսերէնի կամ անգլիերէնի լուրջ ծանօթութիւն մը ունին, անգլիի դժուարութիւն կը կրեն համալսարանի դասերուն հետեւելու, եւ մեծ մասամբ կաղն ի կազմ մտնողութիւն մը ուսումնասիրելի ու վկայագիր մը ստանալէ յետո՛յ՝ դարձաւ կը մնան թերեւս եւ իրենց ընդհանուր կրթութիւնը մէջ կը պահեն խոշոր պակասներ ու տարտաւորութիւններ: Բարիգի մէջ հիմնուած քուէժ մը համալսարան մտնելու լրջօրէն պատրաստուած ուսանողները պիտի հասցնէր, եւ նոյն իսկ եթէ համալսարան մտնէին՝ յոստակ ամուր միջնակարգ կրթութիւն մը ստացած ու ամէն բանի վրայ սահմանափակ բայց յորշ ծանօթութիւն ունեցող մտքեր պիտի արտադրէր, չնորհալ այն պարագային որ զպրոցը գտնուելով եւրոպական մայրաքաղաքի մը մէջ, հայ պատանիները եւրոպացի ուսուցիչներու (որոնք մեծամասնութիւնը պիտի կազմեն զպրոցին մէջ) ա-

ապրտորդութեամբ ու եւրոպական միջավայրի ազդեցութեամբը պիտի ձեւակերպուին : Այդ զարդը պիտի հիմնականէր որ կամ ազատ տալաքներ, Պարսկաստանէն ինչպէս Տաւկատաւէն, Կովկասէն ինչպէս Բարդղէն, եւ այսպէս՝ անոր մատուցած ծառայութիւնը պիտի ըլլար ոչ թէ տեղական, այլ համազգային : Այն եւրոպական կրթութեան հետ զոր Ժողովարանը ուսուցիչներէ պիտի ընդունէին, այսպիսով պիտի օւնենային իրենց տոհմային լեզուի, գրականութեան եւ պատմութեան դասընթացները, որպէսզի կազմուին իբրեւ Հայ ինչպէս իբրեւ մարդ, Գոլէֆին առումնաւարտներէն աւելի սիւնից շունին համալսարան մտնելու եւ ո՛ր եւ ճիշդի մը մէջ փայլուն ձիւղեր գոյց առնած եւ, քոլէֆին հոգաբարձութիւնը պիտի դիմումներ ընէր ուսումնասէր հարուստներու կամ ընկերութիւններու որպէսզի անոնց թոյլալ մը յատկացնեն մինչեւ իրենց ուսմանց աւարտը : Ասի աս միծ ծառայութիւնն ալ պիտի մատուցանէր որմէր ուսումնասէր հարուստները դիմաւորել իրենց դիմող անարժէք կամ արժէքաւոր ո՛ր եւ տղու յատկացնելու իրենց նպատակը, զայն ամբողջ կերպով արդարանոց ըրած պիտի ըլլային՝ յատկացնելով անպատու եւ հեղինակաւոր մարմնոյ մը կողմէ ընտրուած ու յանձնառարարուած ու իրենց տղային պատուի ընկերու եւ հայրենակիցներուն տղապար ըլլալու իրապէս կարող եւ բնասարգներու դաստիարակումին : Եւ այս պայմաններուն մէջ պատրաստուած Հայերը պիտի ըլլային մեր ժողովրդին համար անպիլն ուժեր եւ աննոցմէ իւրաքանչիւրը իր ծննդավայրը դառնալով՝ կամ հայ գաղութներու մէջ հաստատուելով, քաղաքակրթութեան ինչպէս եւ տոհմային զգացման գիտակից տարածել մը պիտի ըլլար : անոնցմէ պիտի ելլէին վաճառականներ որ ինքնաբերաբար պիտի հիմնէին զարդանքի հայրենիքին մէջ, հոգաբարձուներ որ պիտի ուղիմորէն վարէին դանոնք, ուսուցիչներ որ ձեռնհասութէն պիտի դաստիարակէին, Վարդեր՝ վերջապէս՝ որոնք գործել պիտի գիտնային :

Այս թողնալն, — թեեւ ըսողնք չեն պակսիր — թէ եւրոպական մեծ կեդրոնի մը մէջ առում առնող տղաքը կորսուած են Հայութեան համար՝ որովհետեւ անոնք չեն ուզեր յետոյ դառնալ իրենց երկիրը : Սխալ է այս : Մուրաթեան վարժարանէն ելող տղաքը ուսումնա-

ւարտները իրենց ծննդավայրը դարձած են, եւ մեծմասամբ օգտակար եղած են հոն : Այսօր՝ ծանկատաւանի մէջ Հայոց Գաղութիւնը շատ զգուշակ է, եւ կրնայ ըլլալ որ ծանկատաւանէն եկող աշակերտներու վերադարձը գտնարուի թիւններու հանդիպի, զայն միւս քաղաքներէրէն, Կովկասէն, Պարսկաստանէն, Եւրոպայի հայ գաղութներէն եկող տղաքը պիտի դառնան իրենց հայրենիքը եւ գործեն հոն : Իսկ ծանկատաւանի Հայոց արդի Գաղութիւնը անկարելի է որ տեւէ այնպէս ինչպէս է այսօր : Եթէ արմատական քարեփոխութիւնը զոր կը ցանկանք շուտով չկատարուի, անշուշտ արդի, ծայրայեղ պայմանները պիտի թեթեւանան Համիտի անհետացումովը, գոնէ անտարակոյս այնքան պիտի թեթեւանան որ այսպիսի պարագայէ մը կ'ըլլար տղաք կարենան ծանկատաւան դառնալ ազատութեն, ինչպէս որ արդէն Վենետիկի Ռաֆայելեան վարժարանի ուսանողները այժմ իսկ առանց ուրիշ արգելքի կը գտնան ծանկատաւան : Եւ անվիճելի է որ զարդը պէտք է անէ ամէն զգուշութիւնը գտնուի իր հաստատութիւն մը ըլլալու համար՝ առանց ուրիշ քաղաքական գոյնի, որպէսզի իր ուսումնաւարտները կարենան դառնալ ծանկատաւան, — բան մը զոր անկարելի է հաշտեցնել այն ծրագրին հետ զոր ուրուապագան է :

Այդպիսի դպրոց մը, այս բոլորէն գատ, պիտի ունենար ուրիշ գերմըն ալ կատարելու — վերջին ծայր կարեւոր : Այդ զարդը պիտի ջանար իրեն աշակերտ ունենալ կալիցիոյ, Ռուսիոյն, Հունգարիոյ հին հայ գաղութներէն տղաքներ, որոնց շատերը համալսարանի պատրաստուելէ առաջ ֆրանսական կամ ցիւրմանական լինէնքու մէջ կուգան միջնակարգ կրթութիւնը առնալ : Այդ պարսիները այսպիսի քոլէֆի մը մէջ պիտի ընդունէին, շատ կանոնաւոր եւ ընդդակէն կրթութեան մը հետ, ազգային դաստիարակութիւն մը, ինչ որ այսօր անկարող են գտնել : Եւ ոչինչ աւելի պիտի ստատուի այդ կիսով կորած դաղութիւններուն մէջ Հայութիւնը վերակենդանացնելու :

Այս բոլոր անտեսութիւններն են որ դիւ կ'ըլլան մտածելու թէ եւրոպական կեդրոնի մը մէջ հայական քոլէֆի հիմնարկութիւնը մեծ պէտքի մը քահագու մը կը կաջուցանէ եւ թէ այսպիսի քոլէֆ մը լայն եւ անմիջական օգտուի արդեւ սահմանուած է մեր օր-

դովորակն ընդհանուր զարգացմանը: Կը մնայ որոշել այն համադրարանական քաղաքը որ նախընտրելի է այսպիսի քուէքի մը համար: Կան մեր մէջ անմէր որ Բարիզը անալարմար կը նկատեն, որովհետեւ կը կարծեն թէ «մոլու-թեանց տղամուս» մըն է ան ուր եկող աղան «կը փառի եւ կը փճանայ»: այսպէս մտածող-ներէն շատքըր այնպիսի անմէր են որ Բարիզէն երգեցիկ ստեղծարանները ու կարգ մը փողոց-ները կամ պտելաբները կը ճանչնան, եւ կ'ե-րեւակայեն թէ ամբողջ բարիզեան կեանքը կառնց մէջ կը կեդրոնանայ. այս անհիթեթ կարծիքը ջրելու նեղողութիւնը իսկ չեն ուզեր յանձն առնել: Կ'ստի շատանամ ըսելով որ Տաճկահայոց այս վերջին կէս քարուն լաւա-զոյն գործիչները զրեթէ ամբողջութեամբ Բա-րիզ ատած են իրենց ուսումը: Պէտք չէ արգէն մտնալ որ հիմնուելով քուէք գիշերօթիկ պե-տի բլլայ, եւ աշակերտները զարոցին մէջ պիտի անցընեն իրենց օրուան մեծագոյն մասը լուրջ հսկողութեան մը տակ: Մուրառեան վարժա-րանին աշակերտներէն եւ ոչ մէկը Բարիզի «փտութեան» զոհ չէ գացած: Ուրիշներ չեն ուզեր որ այնպիսի զարոց մը մարդիկ հիմ-նուի, որովհետեւ Ֆրանսական Բանկովար-ժութիւնը շատ վար կը գտնեն գերմանականէն եւ անգլիականէն. իրենց համեմատ, այդ զղա-րոցը գերմանական կամ զուիցերական եւ կամ անգլիական քաղաքի մը մէջ պէտք է հիմնուի: Այս ալ սխալ մըն է՝ ըստ իստ ֆրանսական մանկ-կավարժութիւնը՝ իրօք՝ նուազ գործնական է եղած ընդհանրապէս քան անգղիականն ու գերմանականը. բայց ան ունի իր ուրոյն ար-ժանիքներն ու առաւելութիւններն. և, իսկ այսօր որ թերութիւններն ալ սքազգրած է մեծ մասամբ՝ զրացի ազգերու մանկավարժա-կան սխտեմներէն փոխ առնելով ինչ որ անոնք ունին գերազանց: Յետոյ, ու մանաւանդ, պէտք է միշտ ի նկատի ունենալ որ մենք Հայերս Միջին Դարէն ի վեր Ֆրանսական քաղաքակր-թութեան հետեւողներ ենք՝ աւելով սնած, ա-նով կազմուած ենք, անոր կը պարտինք ինչ որ ենք այսօր, անոր կրպարտինք մեր մաա-ւոր ու բարոյական դարձումը, մեր աղա-տական ձգտումները. անոր ազգեցութեամբ կազմած ենք մեր արդի հանրային կեանքն ու գեղեցկագիտութիւնը: Անհերքելի է ըսել թէ անոր կը պարտինք մեր թերութիւնները՝ ինչ-պէս կը կարծեն ոմանք, (որովհետեւ մեր այդ

թերութիւնները մեր մէջ գոյութիւն ունէին երբ Ֆրանսան գոյութիւն չունէր տակաւին,) մինչդեռ անշուշտ անոր պարտական ենք այն յառաջդիմութիւնները զոր այս դարուս կա-տարած ենք մասաւոր ու բարոյական սա-մաններու մէջ: Այս բոլորը պէտք չէ մոռ-նանք: Ատի սեւ ապերախտութիւն մը պիտի ըլլար, եւ ատի միանգամայն անիմաստ, եւ արդէն անկարելի բան մը պիտի ըլլար, Ժողովուրդ մը չի կրնար այդպէս մէկանց, երկու՝ սխտեմի տարբերութիւնը նշմարելով, թօթափել ազգեցութիւն մը զոր դարերէ ի վեր կրած է, որ իրեն համար այլեւս աւաւ-գութիւն մը զարձած է: «Եւ խնամութիւնը այնքան մեծ է հայկական մտքին եւ ֆրան-սական խառնուածքին միջեւ, — կ'ըսէի «Հայ արդի գրականութեան մէջ Ֆրանսական ազ-գեցութեան» մասին խօսելով 1900ի Ցուցա-հանդէսին Համաժողովներէն մէկուն մէջ, որ նոյն իսկ բողոքական՝ Հայերը, որոնք զրեթէ տա-րամեծօրէն անգլո-ամերիկեան կրթութիւն մը կը ստանան, Անգլիացիներէն եւ Ամերիկա-ցիներէն ուրիշ բան փոխ չեն առած ընդհա-նրապէս բայց եթէ անոնք իրենցական են օգ-տապաշտ գրականութիւնը միայն, մինչդեռ աղ-գին այդ փոքրամասնութեան մէջ երեւան ե-կող արուեստագիտական խառնուածքները նո-րէն զէպ ի ֆրանսական գեղեցկագիտութիւնը ուղղուած են որ կը տրէ մեր գրականութեան ամբողջութեանը մէջ. այսպէս Ռուսոյ Հայերն ալ, հակառակ որ դարէ մը ի վեր ուսու-ղերման գրականութեան ազգեցութիւնը կը կրեն, իրենց յանաւտեղծութեանց մէջ միայն անոր հեղեք ցոյց կուտան, մինչդեռ իրենց ար-ձակին մէջ Ֆրանսական ներգործութիւնը ե-րեւան կը բերեն խորապէս:»

Ինչ ալ ըսեն անգլիասէրները կամ գերմանա-սէրները, Հայը Արեւելքի Ֆրանսացին է, եւ պիտի մնայ: Ու պէտք է որ մնայ, Գիւտեմէր թէ ի՞նչ ըսել է «Ֆրանսացի» բառը, իբ բռն ի-մաստով, այն իմաստով, զոր իրեն տուին իր Ռապլէններն ու Գորնէշլլներն, իբ Տիտրոններն ու Վլորթէնները, իբ Միլլէններն ու Հիւկոնե-րը, եւ զոր մինչեւ այսօր կը պարպանեն իր Անաթոլ Ֆրանսներն ու Տիւքլօնները, իբ Ռո-տէշներն ու Պերթլօնները: Մեր զատեալարակու-թեան հիմը միշտ ֆրանսական կրթութիւնը պէտք է որ ըլլայ, հոխացած այն բոլոր օգ-տակար ու մեր բարբերուն ու տեղեկագոյա-մաններուն պատշաճի կըրող տարբերով զոր

պիտի կարենանք քաղել ուրիշ ազգերու սիրտեմանքին և Ու յայն քաղաքի մէջ մեր քուլէմ պիտի գտնէր այն համայնութիւնն ու աջակցութիւնը զոր պիտի գտնէ Բարիդի մէջ ուր բազմաթիւ Ֆրանսացի ուսուցիչներ կան մեր ժողովուրդը եղբայրորէն սիրող, մեր զարգացմանը նպաստելու խանգակաթօրէն յօժար և

Բարիդի մէջ հայ քուլէմ մը, այն բնական, գեղեցիկ պաշտօնականութիւն մէկն է, որոնք ճակատագրականօրէն սահմանուած են իրագործուելու և Չեմ դիտեր ո՞րուին ձեռքով, ե՞րբ եւ ի՞նչպէս պիտի իրագործուի ան, բայց համոզուած եմ որ պիտի իրագործուի և Ս. 20ՊԱՆԵԱՆ

ՀԱՅԳԻՐԻՔ

— 0 —

2.

ԱՌ ԱՆԱՀԻՏ

Հայոց Տիկին, ո՞վ Ոսկեհատ Աստուածուհիդ, Մերանիանադրդեղեղեղի կ'Մայր, մե՛ծ ծղ Անահիտ, Որ յերիզալ, յԱշտիշատ կը ստանայիր սուրբ բազան,

Ի՞նչ մեղի միշտ տարփելի կը մընաս :

Մենք վախելի դարձեալ ժըպիտըզ կը ցանկանք, Ու քեզ ձօնել օրհնութեան մորչնոր դրոսանդ, Աղերսելով որ իրկին մեզ հովսեփի պարզեւեւ Հաշտարա՛ւ ր Հայաստանեայց մշտապէս և

Թող գանք ձօնել բոժոժաւոր ոսկի քըշոց Նրբ քաղնէզ լոյս ցոլայ, ցոլայ ճննճերոտ բոց, եւ զու պայծառնողդդասնը իրական քօղիդ տակ Աստղադարդ, ոսկեհամուկ, ըսպիտակ և

Ո՞վ Մայրակոյս, ահա Հայոց պարուն դարձաւ, Ահա փափուկ ծաղիկ ամէն կողմ ծաղկեցաւ, Բայց հիմա ո՞վ շընորհէ մեզ խնդութիւն եւ ծիծաղ, Կամ սիրոյ ոտնատըրոփ կայք ու խաղ և

Նօրափրթիթ Բարգաջ մէջ ո՞վ հիմա կշռէ Պարբ բազուկ առ բազուկ կամ ո՞վ յորդորէ Նօրահարսին հեղ հողին արծաթափայլ լուսնի տակ— Ի՞նչ ջրկա՛ս, ո՞վ լուսաւոր երկինք թաղ և

Իրբ կը հալի ձիւնը հիմա փափուկ մաքին Կը կողկողի, անօգնական եւ ողբալին, Տաժանելի երկուեքով և Հալածակա՛ւ քարաւ լիթի .

Հիմա ո՞վ ուժ պիտի տայ քու ոտքիդ և

եւ արտորայք որ լէտ ի լէտ կը ծածանին, Հիմա ի զուր կ'ակնկալեն սուրբ հովանին .

Գերանդաւորք ալ հիմա, ո՞վ ճոխ հնձոց Հողաւոր,

Քեզ խայրիք նըւերելու չեն փութար և

Մըրմընջաւո՛ր աղբիւրներ, հի՛ն թաւ անտառներ և

Ուր բընութիւնն աստուածախօս ձայն կը խառնէր և

Հըմայութիւն մը չուներք այլեւս, ու մինք սրտայայլ,

Ձենք կըընար ըստանալ նոր խըրախոյս և

Խաղաղ բրբեր կը պարգեւէր Հայոց կուօին Անահիտ Մայր, եւ զգօնութիւն կարմիր հարսին և

Ան կը մարզէր անհրմուտ մատը ճարտար հիշելու և

Սն կուտար պատկառող սիրտ եւ ճըլու և

Նրբ մանկամարդ կանայք հին երգ եղանակեն իրարու մօտ նըստած՝ ըզքեզ, ո՞վ Ոսկեղէն և

Կը կարօտին լուռ սրտերն որ հըրահանգ ըստացան և

Եւ յորդորանդորութեան, քաղցրութեան և

Անշըքացաւ Հայաստան ա՛խ խոպանայաւ, Եւ քանի գուն չըկաս, փառաց պարծանքն անցաւ և

Այն գեղեցիկ երկիրն ուր կը նազէիր տաղ դու և

Չարաչար կըտտեցաւ, ո՞վ Կենդանու և

Դարձի՛ր, ո՞վ Ոսկեհատ, մեզ դարձի՛ր կրկին և Եւ նորոգէ՛ Հայոց տըրտում ու խոնջ հողին և

Թող վերջապէս բարձրանան քաղաք, դարպաս, աշտարակ և

Հնչէ թող աշխատութեան աղաղակ և

Դարձեալ եղի՛ր րարուեստներու մեծ Ոստիկան, Պարճաւաքեր խոհական հեղ ուրախութեան և

Թող դարձալ հօտ, անդաստան, անդնակալ ճոխութիւն և

Շընորհին եւ անխաղախ զօհութիւն և

Ի՞նչ նըւանձէ՛ բարբառոսաց դաժան հողին և Որ զեռ մարմաջն ունին արեան ժանտ պապաւ կին և

Եւ անհամբոյր են ժպտող եղբայրութեանց հաճոյքից և

Ի՞նչ գանոնք հըրահանգէ՛ կարեկից և

Քանզի ըզմեղ յորդորեցիր դու դարէ դար Միշտ արգաւանդ կէանք մը վարել խաղաղաւոր և

Արդ քու հանդարտ ժողովուրդդ հողա՛ւ, ո՞վ Անահիտ և

Հայտութեան եւ Բարութեանց դիցուհիդ և

ՎԱՀՐԱՄ ՍՎԱՃԵԱՆ